

УДК 37.014.5(4-6ЄС)-043.83-021.414(045)

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2023.289900

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Мирослава Ткачук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

У статті доведено актуальність проблеми формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в європейському освітньому просторі. Розглянуто поняття «ціннісні орієнтації». Визначено ключові ціннісні орієнтації здобувачів освіти в Європейському освітньому просторі: розуміння й повага до прав людини, рівність, справедливість, толерантність, екологічна свідомість, культурне розмаїття. Окреслено основні шляхи формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти: проєктне навчання, дискусія, рольові ігри та симуляції, використання різноманітних джерел інформації, створення сприятливої атмосфери, виховання громадянської свідомості, міжкультурний підхід в освіті. Наголошено на ключовій ролі педагога у формуванні ціннісних орієнтацій здобувачів освіти.

Ключові слова: ціннісні орієнтації; Європейський освітній простір; європейські цінності; Європейський союз; міжкультурний підхід; громадянська свідомість; справедливість; екологічна свідомість; культурне розмаїття; дискусія; проєктне навчання; рольові ігри.

CENTRAL ORIENTATION OF HEALTH AND LIGHT IN THE EUROPEAN LIGHTING SPACE THAT WAY AND FORMULATION

Myroslava Tkachuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-6456-6730

E-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

The article proves the relevance of the problem of forming students' value orientations in the European educational space. The concept of "value orientations" is considered. The key value orientations of students in the European educational space are identified: understanding and respect for human rights, equality, justice, tolerance, environmental awareness, cultural diversity. It has been established that in Europe, understanding and respect for human rights is based on declarations and conventions that enshrine fundamental rights and freedoms, such as the right to life, freedom of thought, conscience and religion, freedom of speech, the right to a fair trial, the inviolability of the person and many others. It is revealed that the concept of justice is related to ethical principles and moral values, such as respect for others, tolerance, solidarity and mutual understanding. It is proved that environmental awareness is an important value in Europe, which contributes to sustainable development and environmental protection. The main ways of forming the value orientations of higher education students are outlined: project-

based learning, discussions, role-playing and modeling, the use of various sources of information, creating a favorable atmosphere, raising civic awareness, intercultural approach in education. The author emphasizes the key role of the teacher in shaping students' value orientations. A review of the peculiarities of the formation of value orientations of higher education students in the European educational space makes it possible to use it for a comparative analysis of domestic and foreign experience of value formation of the individual and in practical educational activities.

Keywords: value orientations; European educational space; European values; European Union; intercultural approach; civic consciousness; justice, environmental consciousness; cultural diversity; discussion; project-based learning; role-playing games.

Сучасні та складні явища глобалізації висувають нові виклики та вимагають переосмислення цінностей у галузі освіти, адаптації до демократичних тенденцій у різних сферах життя та спрямування вектора розвитку держави у напрямі європейських стандартів.

Одним з ключових аспектів Європейського освітнього простору (ЄОП) є формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти (розуміння себе, власних цінностей, відповідальності перед суспільством та навколишнім середовищем), що є основою для розвитку демократії і громадянського суспільства.

Проблема ціннісних орієнтацій висвітлена у працях зарубіжних (Е. Фромм, В. Франкл, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Г. Мюнстерберг, О. Шпенглер, А. Маслоу, Ю. Габермас, К. Роджерс, Г. Хофштеде та ін.) та українських (В. Андрущенко, М. Головатий, Г. Дубчак, І. Зязюн, В. Козаков, М. Пірен, М. Савчин, П. Таланчук, В. Хмелько, Я. Щепанський та ін.) вчених.

Аналіз національних цінностей у зіставленні з європейськими здійснили Т. Аболіна, Є. Головаха, А. Горбачик, О. Кисельов, А. Єрмоленко та інші науковці.

Наукова зацікавленість цією проблемою цілком обґрунтована. Виявлення та розвиток системи ціннісних орієнтацій, духовного світу сучасної молоді має важливе значення, адже без духовності людське життя не може існувати. Незважаючи на значну кількість робіт, що характеризують проблему ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в європейському освітньому просторі та шляхів їх формування, дослідницької уваги потребує аспект формування в українців суто європейських цінностей.

Мета статті – визначити ключові ціннісні орієнтації здобувачів освіти в Європейському освітньому просторі та окреслити шляхи їх формування.

Важливу роль у формуванні особистості відіграють цінності та ціннісні орієнтації, які виражаються у свідомості особи і впливають на її ставлення до навколишньої дійсності та прояви в її поведінці та діяльності. Термін ціннісна орієнтація був введений американським педагогом В. Томасом та польсько-американським соціологом Ф. Знанецьким. Вони розглядали ціннісні орієнтації як особистісні настанови, які визначають спрямованість поведінки людини.

У науково-довідковій літературі [3; 4; 6; 8] ціннісні орієнтації тлумачаться як система взаємовідносин людини з соціальною дійсністю, як стійка система вибору інтересів та потреб особистості, спрямована на конкретні аспекти соціальних цінностей. Іншими словами, це вибіркоче ставлення до матеріальних, соціальних і духовних благ та ідеалів, які розглядаються як об'єкти для задоволення потреб особи чи соціальної групи. Ціннісні орієнтації як система установок і переконань, є важливим елементом внутрішньої структури особистості, яка формуються на основі життєвого досвіду індивіда і відображаються в поведінці. Крім того, ціннісні орієнтації

визначають взаємозв'язок між об'єктивним і суб'єктивними світом, зовнішніми і внутрішніми аспектами особистості та визначають її спрямованість на ціннісні об'єкти. Усі ці тлумачення відображають філософське розуміння категорії «ціннісної орієнтації» в контексті норми, моралі та моральності.

Американські науковці Ф. Клакхон та Ф. Стродбек [11], проаналізувавши значну кількість культур, виділили п'ять фундаментальних проблем-питань, на які шукає відповіді будь-яка культура, вибираючи таким чином власні ціннісні орієнтири: у чому сутність природи людини? Які відносини між людиною і навколишнім середовищем? Що значить час в житті людини? Яка спрямованість людської діяльності? Які відносини пов'язують людей між собою? Отже, в усіх культурах є базові людські цінності, які представляють універсальні людські потреби. Саме вони і стали основою сучасних європейських цінностей.

Поняття «цінності» фігурує в Хартії Європейського Союзу про основні права від 2000 року. До цінностей, на яких будується загальноєвропейський дім, належать людська гідність, свобода, рівність, солідарність, справедливість, демократія, верховенство закону [10]. Обов'язковість дотримання Хартії була обумовлена вступом у законну силу Лісабонського договору (2009 р.), який більш детально розкриває основні європейські цінності, зокрема, недопущення нерівності і будь-яких форм дискримінації за ознаками статі, раси або етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації [12].

В обшарах Європейського освітнього простору, ціннісні орієнтації стали важливим елементом освітнього процесу, оскільки сприяють формуванню громадянської свідомості, загальнолюдських цінностей, етичних принципів та включають розуміння й повагу до прав людини, рівність, справедливість, толерантність, екологічну свідомість, культурне розмаїття.

Розуміння й повага до невід'ємних прав, свобод та гідності кожної людини є однією з основних європейських цінностей, яка відображена у таких основоположних документах як Всесвітня декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини та Європейська соціальна хартія. У цих документах проголошуються фундаментальні права людини: право на життя, на недоторканість особи, на справедливий суд, свободу слова та віросповідання і багато інших.

Одним із механізмів захисту та просування прав людини в Європі є Європейський суд з прав людини. Цей суд розглядає скарги щодо порушень прав людини в країнах, які підписали Європейську конвенцію з прав людини. Рішення суду мають обов'язкову силу для країн-членів та сприяють захисту прав та свобод людей та створенню справедливого, демократичного і гуманного суспільства, де кожна людина має можливість гідно жити та реалізувати свій потенціал.

Справедливість є однією з найважливіших європейських цінностей, яка закладена в основі європейського співтовариства. Вона передбачає рівність усіх людей перед законом, справедливий доступ до правосуддя та рівні можливості для всіх членів суспільства. Відомий український вчений, спеціаліст у сфері методології, теорії, технологій виховання І. Бех, розглядаючи категорію справедливості як одну із провідних морально-духовних цінностей особистості, наголошує, що вона є «найпростішою потребою, що властива людині незалежно від її особистісного розвитку й суспільних умов, у яких вона перебуває» [1, с. 7].

Справедливість є основою правової системи Європейського Союзу, а також національних правових систем країн-членів. Закони та правила створюються з метою забезпечення рівноправного та справедливого ставлення до усіх громадян. Справедливість передбачає захист прав людини, вирішення конфліктів шляхом об'єктивного і незалежного судочинства, а також боротьбу з корупцією та незаконністю. Європейський Союз прагне забезпечити рівність можливостей для всіх своїх громадян у сфері соціальної справедливості. Це означає створення умов, що дозволяють усім людям отримувати якісну освіту, доступ до роботи, комфортні житлові умови, охорону здоров'я та соціальний захист.

Поняття справедливості також пов'язане з етичними принципами та моральними цінностями, такими як повага до інших людей, толерантність, солідарність та взаєморозуміння. Справедливість вимагає рівних можливостей для розвитку особистості, усунення дискримінації та визнання гідності кожної людини.

Екологічна свідомість стала однією з важливих ціннісних орієнтацій в сучасній Європі. Це відображається в широкій підтримці та усвідомленні необхідності бережливого ставлення до природних ресурсів, збереження навколишнього середовища та сталого розвитку. В. Карамушка зазначає, що екологічна свідомість «означає вищий рівень психічного відображення природного, штучного, соціального середовища та внутрішнього світу людини, саморегуляцію даного відображення та усвідомлення місця і ролі людини у реальному світі» [5, с. 45–46].

В Європі розвиток екологічної свідомості був підтриманий рядом інституційних та законодавчих заходів. Європейський Союз впроваджує різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на захист довкілля та збереження біорізноманіття. Одним з ключових документів у цьому контексті є Європейська стратегія сталого розвитку «Європа 2020», яка включає цілі зменшення викидів парникових газів, підвищення енергоефективності та розвитку відновлюваної енергетики.

Важливу роль у формуванні екологічної свідомості відіграють освіта та інформаційні кампанії. Багато країн Європи включили екологічну освіту до шкільних програм, щоб виховувати учнів у дусі екологічної відповідальності. Інформаційні кампанії надають громадськості доступну та достовірну інформацію про проблеми довкілля та способи їх вирішення. Споживачі в Європі стають все більш свідомими щодо своїх виборів та впливу на навколишнє середовище. Зростає попит на екологічно чисті товари та послуги, а також на продукти, вироблені з урахуванням принципів сталого розвитку. Багато компаній відповідають на цей попит, зменшуючи екологічні наслідки своєї діяльності та впроваджуючи екологічно-орієнтовані практики. Екологічна свідомість в Європі також проявляється через активну громадську участь та залучення до прийняття рішень, які стосуються довкілля. Громадські організації та активісти активно працюють над забезпеченням додержання екологічних стандартів, впливають на прийняття важливих рішень та просувають екологічні питання на рівень політичного діалогу.

Культурне розмаїття є однією з цінностей, яка відіграє важливу роль у Європейському Союзі та в європейському суспільстві загалом. Воно передбачає визнання, повагу та захист різноманіття культур, мов, традицій, релігій, етнічних груп та ідентичностей, та проявляється в Європі у багатстві мов, літератур, мистецтва, архітектури та культурних виявів. Кожна країна має свою унікальну культурну

спадщину, яка внесла вагомий внесок у розвиток європейської культури в цілому. Важливим аспектом культурного розмаїття є збереження та охорона культурних спадщин, а також сприяння їх взаємовпливу та обміну між країнами.

Культурне розмаїття є основою культурного туризму, який дозволяє людям з усього світу пізнавати та ділитися культурними традиціями, звичаями та спадщиною різних країн і сприяє розумінню та повазі між народами, розвитку економіки та позитивним міжкультурним взаємодіям. Узагалі, культурне розмаїття виступає важливою європейською цінністю, що підтримує різноманітність, толерантність та розуміння між культурами. Воно сприяє розвитку суспільства, збереженню культурних спадщин та створенню гармонійного міжкультурного середовища.

Для нас важливою є думка Івана Франка – великого українського письменника, одного з будівничих нової української нації який стверджував, зокрема у своїй праці «Поza межами можливого» [9], що українська нація має бути пов'язана із загальноєвропейськими цінностями, але не за рахунок національних.

Видатний український педагог і психолог зі світовим ім'ям, співець людини, волі й України Григорій Ващенко зазначав, що європейський виховний ідеал базується на гармонійній цілісності розвитку людини, в якій центральне місце й роль стрижня, навколо якого органічно об'єднуються всі особисті якості людини посідає «безмежна відданість Богові й Батьківщині» [2, с. 185], що включає високі інтелектуальні якості (відповідний світогляд, фахову підготовку, розвинені логічне мислення, інтелект, творчі здібності).

Важливою складовою формування ціннісних орієнтацій є виховання громадянської свідомості. Сучасна українська письменниця Г. Пагутяк обґрунтовує необхідність виховання базової європейської цінності – громадянськості – через визначення вектора розвитку нашої культури як україноцентричного: «Якщо дивитися на Україну з космосу, то можна уникнути провінційності. Перш ніж стати громадянином Всесвіту, треба побути громадянином України» [7, с. 22].

Виховання громадянської свідомості означає усвідомлення здобувачами освіти своїх прав та обов'язків як громадян, розуміння відповідальності перед суспільством, активної участі у громадському житті та поваги до прав і свобод кожного індивіда. Учні та студенти повинні розуміти значення демократії, прав людини, соціальної справедливості та рівності; набути навичок конструктивного діалогу. Важливо також розвивати в них здатність бути чутливими до потреб і проблем інших людей, емпатію та дбайливе ставлення до оточуючого середовища. Ця вимога включає в себе навчання сталого розвитку, екологічних принципів та етики, що сприяє формуванню екологічної свідомості та поваги до природи. Крім того, важливо враховувати міжкультурний підхід в освіті, оскільки в Європі існує багатокультурна спільнота. Здобувачі освіти повинні мати можливість вивчати та розуміти різні культури, релігії, традиції та взаємодіяти з представниками інших культур, щоб розвивати толерантність та взаємоповагу.

Інтеграція цінностей в освітній процес є важливою складовою розвитку здобувачів освіти і формування їхнього світогляду. Використання активних методів навчання може значно сприяти цьому процесу, допомагаючи осмислити цінності та розвиваючи критичне мислення.

Одним з ефективних методів є проєктне навчання, яке ставить перед

здобувачами освіти реальні завдання та проблеми, пов'язані з цінностями. Робота в команді, наукові дослідження, аналіз інформації та обґрунтування власного рішення дозволяє їм активно долучатись до процесу навчання, розбиратися у складних питаннях та висловлювати власну думку. Наголосимо на важливості участі у проектах, де є можливість досліджувати соціальні проблеми, взаємодіяти з представниками різних культур та спільно працювати над розв'язанням проблем сьогодення. Такі проекти дозволяють здобувачам освіти осмислити такі цінності як взаєморозуміння, толерантність, справедливість, екологічна свідомість тощо, побачити їх взаємозв'язок з реальним життям та виявити їх вплив на суспільство. Інтеграція цінностей в проекти допомагає не лише засвоїти знання, а й стати активними агентами змін у суспільстві. Учасники проектів набувають навичок аналізу, критичного мислення, самостійності та впевненості, що сприяє їхньому особистісному розвитку.

Дискусія сприяє обміну думками та поглядами на різні цінності, розвиває навички аргументації та вміння слухати інших. Здобувачі освіти вчать аналізувати, оцінювати різні точки зору та приймати обґрунтовані рішення. Рольові ігри та симуляції допомагають здобувачам освіти пережити різні ситуації, пов'язані з цінностями, дають змогу поставити себе на місце інших людей, розібратися у проблемних ситуаціях та шукати необхідні рішення. Окрім цих методів, важливим є використання різноманітних джерел інформації, таких як література, фільми, мультимедійні ресурси, які допомагають здобувачам освіти краще зрозуміти цінності та їх значення.

Школи та університети можуть організовувати також спеціальні програми, які сприяють розвитку громадянськості та активності учнів, їх участі у громадському житті та соціально-політичних процесах.

Педагоги повинні бути не лише знавцями предметів, але й позитивними прикладами і наставниками, сприяти розвитку моральних цінностей, етичних принципів та розуміння соціальних проблем; створювати умови для активного залучення здобувачів освіти до процесу навчання, постановки запитань, вільного висловлювання своїх думок, підтримки дискусій обговорення цінностей, сприяння розвитку критичного мислення.

Підсумовуючи, зазначимо, що процес формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в Європейському освітньому просторі є складним і багатограним. Він вимагає системного підходу до освіти, залучення всіх стейкхолдерів – закладів освіти, педагогів, батьків та громадськості, що дає можливість створити освітнє середовище, яке сприяє формуванню свідомих громадян, готових до конструктивного внеску в суспільство.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо у розробленні методик оцінювання рівня сформованості у здобувачів освіти європейських цінностей на різних ступенях освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Справедливість-несправедливість у міжособистісних взаєминах. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 2. С. 5–14.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Твори: у 6 т. Полтава: Полтавський вісник, 1994. Т. 1. 190 с.
3. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. Київ: Професіонал, 2006. 328 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

5. Карамушка В. І. Екологічна свідомість. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Т. 9. С. 45–46.
6. Педагогічний словник / за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
7. Плахта Д. Еліта – це ті, кого неможливо купити. *День*. 2017. 20–21 січ. (№ 8/9). С. 22.
8. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ: ЕксОб, 2004. 304 с.
9. Франко І. Поза межами можливого. Твори: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 276–286.
10. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2000. URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 17.06.2023).
11. Kluckhohn F. R. and Strodtbeck F. L. Variations in Value Orientations. NY: Row and Peterson, 1960.
12. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 20.06.2023).

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2006). Spravedlyvist-nespravedlyvist u mizhosobystisnykh vzaiemynakh. *Pedahohika i psykholohiia*, 2, 5–14 [in Ukrainian].
2. Vashchenko, H. (1994). Vykhovnyi ideal (Vols. 1–6); Vol. 1. Poltava: Poltavskiy visnyk [in Ukrainian].
3. Hipters, Z. V. (2006). Kulturolohichni slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Profesional [in Ukrainian].
4. Honcharenko, S. (1997). Ukrainskyi pedahohichni slovnyk. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. Karamushka, V. I. (2009). Ekolohichna svidomist. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak (Ed.) et al.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, vol. 9, 45–46 [in Ukrainian].
6. Pedahohichni slovnyk. M. D. Yarmachenko (Ed.). (2001). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
7. Plakhta, D. (2017). Elita – tse ti, koho nemozhlyvo kupyty. *Den*. 8/9, 22 [in Ukrainian].
8. Sotsioloho-pedahohichni slovnyk. V. V. Radul (Ed.). (2004). Kyiv: EksOb [in Ukrainian].
9. Franko, I. (1986). Poza mezhamy mozhlyvoho. (Vols. 1–50). Kyiv: Naukova dumka, vol. 45, 276–286 [in Ukrainian].
10. Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2000). URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
11. Kluckhohn, F. R. and Strodtbeck, F. L. (1960). Variations in Value Orientations. NY: Row and Peterson.
12. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. (2007). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>.